

УДК 687+339.5.057(477)

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Носова Н.І., Сараєва І.М.

Проаналізовано стан легкої промисловості після вступу України до СОТ, визначено основні проблеми, що заважають випуску конкурентоспроможної продукції вітчизняними виробниками, та окреслено стратегічні напрямки державної підтримки розвитку цієї галузі в умовах лібералізації міжнародної торгівлі.

Вступ. Легка промисловість – це важливий багатопрофільний, соціально орієнтований сектор національної економіки, що забезпечує виробництво широкого спектру споживчих товарів, сприяє підвищенню зайнятості працездатного населення й поліпшенню його добробуту, становленню й розвитку малого бізнесу. За рівнем споживання продукція легкої промисловості уступає лише продовольчим товарам, набагато випереджаючи ринки побутової електроніки, автомобілів та інших товарів. До того ж легка промисловість тісно пов'язана з багатьма суміжними галузями промисловості та обслуговує весь господарчий комплекс, сприяє розвитку сільського господарства, хімічної та машинобудівної промисловості і тим самим підвищує економічну і стратегічну безпеку держави. Тому в нових геополітичних умовах розвинені країни приділяють особливу увагу розвитку цієї галузі, розглядають її як пріоритетну й надають їй істотну державну підтримку.

На жаль, це не стосується України, де на протязі 20 років розвитку вітчизняної легкої промисловості приділялось небагато уваги. У результаті за роки незалежності частка легкої промисловості в загальному обсязі промислового виробництва знизилася майже в 14 разів: з 10,8% в 1990 році до 0,8% в 2010 р. В галузі втрачено більше 600 тис. робочих місць.

Спроби державного регулювання цієї галузі мали несистемний і фрагментарний характер, і були викликані переважно лобіюванням певних бізнес-груп. На державному рівні досі немає цілісного уявлення щодо стратегічних напрямків розвитку легкої промисловості України й не розроблено комплексної програми підтримки цієї галузі для вирішення її основних проблем.

Особливо це стає актуальним після вступу нашої країни до Світової організації торгівлі (СОТ), коли легка промисловість стикнулася з новими глобальними викликами, пов'язаними з низькою конкурентоспроможністю вітчизняних товарів навіть на внутрішньому ринку.

Метою дослідження є аналіз діяльності підприємств легкої промисловості після вступу України до СОТ, визначення основних проблем, що заважають випуску конкурентоспроможної продукції вітчизняними виробниками, та стратегічних напрямків державної підтримки розвитку цієї галузі в умовах лібералізації міжнародної торгівлі.

Стан та шляхи розвитку вітчизняної легкої промисловості розглядалися в наукових працях Гречан А.П. [1], Лабурцевої О.І. [2], Мельник Т.М. [3], Паливоди О. М. [4], Царенко О.В. [5] та інших. У роботах указаних авторів міститься глибокий аналіз стану легкої промисловості й окремі рекомендації щодо його покращення. Але, незважаючи на значну кількість робіт, присвячених цій проблематиці, практично немає наукових робіт, в яких було б запропоновано цілісну систему державної підтримки легкої промисловості у напрямку впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку цієї галузі з урахуванням обмежень СОТ і можливостей використання її інструментів.

Потужність легкої промисловості України за роки незалежності зменшилась у десятки разів. Сьогодні вона складається з 17 підгалузей, в яких функціонує біля 10 тисяч підприємств і забезпечує зайнятість менше 100 тис. працівників. Питома вага легкої промисловості в загальному обсязі реалізованої продукції складала у 2010 році лише 0,8% [6, С. 194]. Між тим, ємність внутрішнього ринку товарів легкої промисловості оцінюється на рівні 40 млрд. грн. щорічно [7], серед яких, за офіційними даними, вітчизняні товари складають лише 8,5 млрд. грн.

Протягом останніх років легка промисловість України зіткнулась з рядом проблем, які призвели до стійкого погіршення показників її діяльності.

Динаміка індексів промислової продукції за період 2002-2011 роки наведена на рис. 1, з якого видно, що тренди розвитку легкої промисловості ко-релюють з трендами розвитку промисловості в цілому.

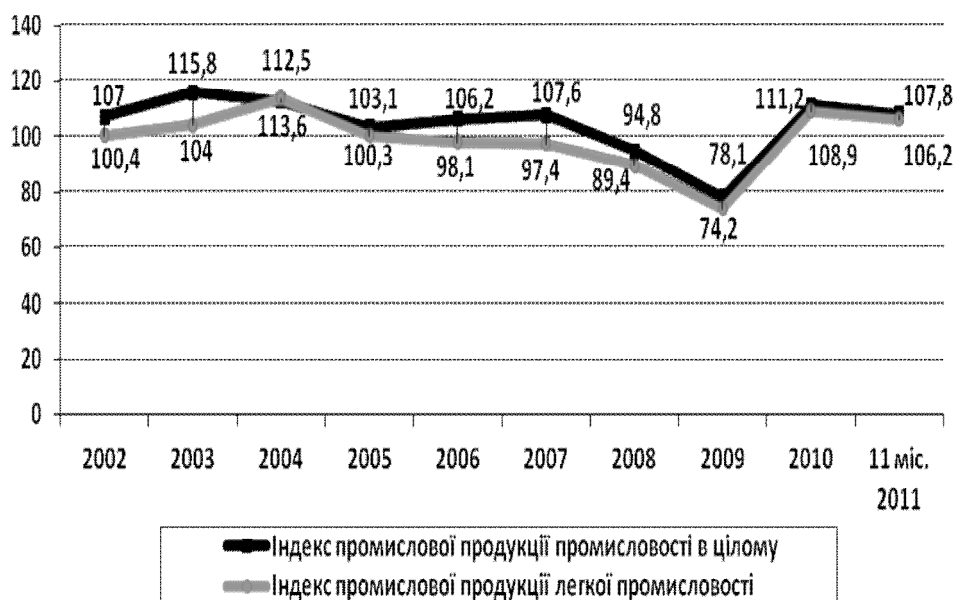

Рис.1. Динаміка індексів промислової продукції за 2002-2011 рр.

Основні показники діяльності підприємств легкої промисловості у 2007-2010 роках наведено у таблиці 1.

Аналіз показників показує, що найбільший спад рівня виробництва в галузі спостерігався у 2007-2008 рр., що обумовлено впливом глобальної фінансової кризи. Так, 38,5% підприємств легкої промисловості у 2008 році були збитковими, загальна сума збитку склала -598,1 млн. грн.[6].

Спад виробництва в галузі продовжився й у 2009 році, після чого, у 2010 році спостерігалось зростання деяких показників: обсяги реалізації продукції зросли на 7,4%, інвестиції в основний капітал – на 34,8%, вартість введення в дію нових основних засобів – на 59,3%, кількість працівників – на 5,4%, трохи зріс фінансовий результат підприємств і зменшилися збитки, але збільшилась кількість збиткових підприємств і зменшилась рентабельність. Ступінь зносу основних засобів залишається дуже високою – 45,8% у 2010 р.

Таблиця 1

**Основні показники діяльності підприємств легкої промисловості
у 2007-2010 рр.**

	2007	2008	2009	2010
Обсяги реалізації промислової продукції, млн. грн.	7278,3	8346,8	7945,1	8529,7
у % до підсумку	0,9	0,9	0,9	0,8
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млн. грн.	479	440	336	453
у % до загального обсягу у промисловості	0,7	0,6	0,5	0,8
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	144,1	141,5	140,9	139,1
у % до загального обсягу у промисловості	1,1	1,1	1,1	1,0
Основні засоби підприємств (у фактичних цінах, на кінець року), млн. грн.	5519	5918	5741	6483
Вартість введених в дію нових основних засобів на кінець року, млн. грн.	259	345	216	344
Ступінь зносу основних засобів підприємств, %	45,7	44,1	47,4	45,3
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	120	108	92	97
у % до загальної кількості працівників у промисловості	3,6	3,4	3,2	3,4
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	810	1015	1052	1338
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	65,9	-526,9	78,1	84,3
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	-4,0	-598,1	-17,0	-9,0
Підприємства, що одержали прибуток, % до загальної кількості	67,3	61,5	63,2	61,6
Підприємства, що одержали збиток, % до загальної кількості	32,7	38,5	36,8	38,4
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	0,7	-1,6	3,4	2,5
Рентабельність всієї діяльності підприємств, %	0	-5,3	-0,2	н/д

Аналогічні тенденції мали місце і для показників виробництва окремих видів товарів легкої промисловості (рис.2).

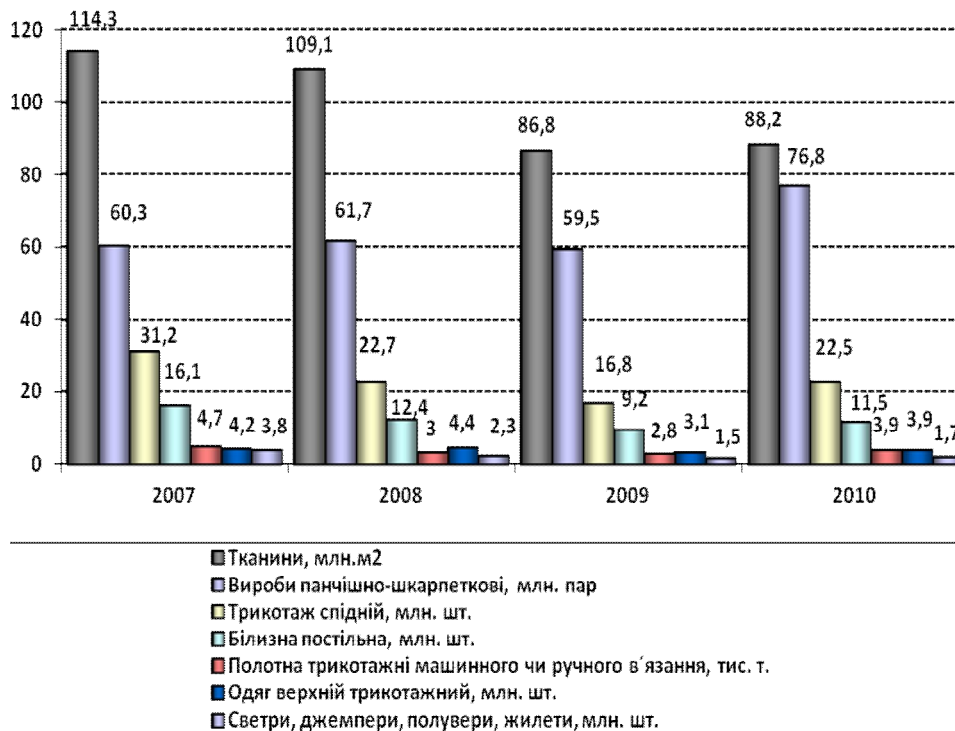

Рис. 2. Виробництво продукції легкої промисловості у 2007-2010 рр.

У 2009 р. у порівнянні з 2007 р. виробництво тканин скоротилося майже на чверть – на 24,1% , полотна трикотажного – на 40,24%, виробів панчішно-шкарпеткових – на 1,33%, светрів, джемперів, полуверів – більше ніж наполовину (на 60,53%), одягу верхнього трикотажного – на 16,6%, трикотажу спіднього – на 26,2%. Але у 2010 році спостерігалось деяке зростання цих видів товарів.

Вступ України до СОТ у квітні 2008 року, безсумнівно, можна вважати ще одним глобальним фактором, окрім фінансової кризи, що негативно вплинув на розвиток легкої промисловості в останні роки. Про це свідчить динаміка експорту-імпорту товарів легкої промисловості (рис.3) [8, С. 48-50]. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами легкої промисловості у 2010 році зменшилось майже на 400% у порівнянні з 2007 р.

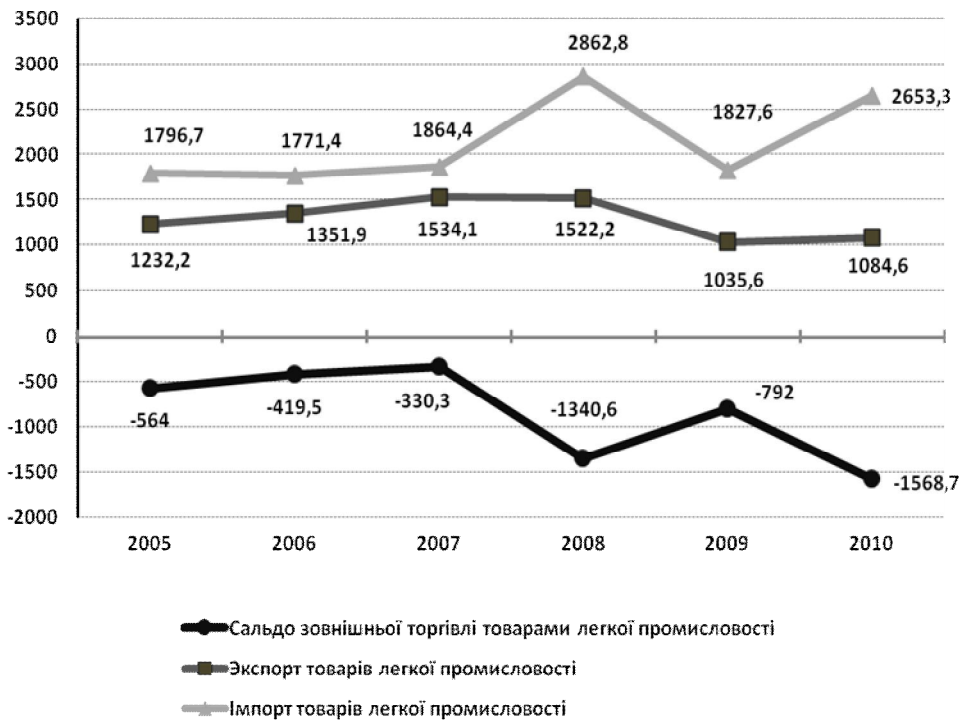

Рис.3. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами легкої промисловості за 2005-2010 рр.

Після вступу України до СОТ у легкій промисловості загальмувалося виробництво інноваційних видів продукції [9, С. 231-233], яке зменшилося на 77,33% – з 384 найменувань у 2005 р. до 87 у 2009 р. У текстильному виробництві та виробництві одягу відбулося зменшення відповідно з 234 до 78 (зменшення на 66,77%); у виробництві шкіри та виробів зі шкіри зменшилося відповідно зі 150 у 2005 р. до 9 у 2009 р. (зменшення на 94%), що свідчить про певні труднощі, які існують у вітчизняних товаровиробників.

Кількість впроваджених нових технологічних процесів [9, С. 227-228] скоротилася з 72 до 21 (скорочення на 70,8%). Слід відзначити, що у 2010 р. цей процес трохи активувався і їх кількість зросла до 27. Але частка підприємств легкої промисловості, що впроваджують інновації, залишається значно нижче, ніж у промисловості в цілому (див. табл. 2) [10, С. 168]. Інновації у 2010 р. реалізовували [10, С. 170] лише 35 підприємств легкої промисловості, 30 з яких працювали у секторі текстильного виробництва та пошитті одягу і 5 підприємств у секторі виробництва шкіри та виробів зі шкіри. Як видно з таблиці 2, у легкій

промисловості України у 2008-2010 рр. інноваційні процеси впроваджували лише 6,4% підприємств від їх загальної кількості. Менше 3% підприємств впроваджували організаційні та маркетингові інновації.

Таблиця 2

Частка промислових підприємств легкої промисловості України, що впроваджували інновації впродовж трьох років за типами інновацій за видами діяльності (% до загальної кількості обстежених)

	Підприємства, що впроваджували							
	Інноваційну продукцію		Інноваційні процеси		Організаційні інновації		Маркетингові інновації	
	2006-2008	2008-2010	2006-2008	2008-2010	2006-2008	2008-2010	2006-2008	2008-2010
Промисловість в цілому	9,9	10,6	9,6	10,6	3,9	4,0	3,8	4,0
Легка промисловість	6,0	6,1	7,1	6,4	2,9	2,8	2,5	2,5
Текстильне виробництво, виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	6,5	6,5	7,3	7,0	3,1	3,3	2,7	2,7
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	3,9	4,6	6,2	3,8	2,3	0,8	1,6	1,5

Залишається низьким і рівень оплати праці в легкій промисловості, що пояснюється наявністю великої частки ручної праці. Підприємства легкої промисловості є працемісткими, але рівень оплати праці не відповідає працевитратам, оскільки у нас, як прийнято казати, є в наявності «дешева робоча сила». Цим досить активно користуються закордонні партнери, зокрема із Західної Європи, які і пропонують нашим підприємствам працювати за толінговими схемами. Але в той же час

оплата праці в Україні вище, ніж в країнах Азії, тому продукція останніх набагато дешевше.

Більшість фахівців, і особливо представників галузевих організацій вітчизняного бізнесу, пояснюють такий стан галузі несприятливими для вітчизняного виробника умовами вступу України до СОТ, внаслідок чого «український бізнес не спромігся вийти на конкурентні позиції в міжнародній торгівлі» [11]. Але, на наш погляд, вступ України до СОТ лише загострив проблеми галузі, які накопичувалися всі роки незалежності, і віддзеркалив жахливий стан підприємницького сектору України в цілому. І головною причиною цього є відсутність цілісної послідовної політики підтримки розвитку підприємництва в країні, зокрема в реальному секторі економіки.

Майже всі підприємства легкої промисловості (97,9%) знаходяться у приватній власності, державними є лише 0,9% підприємств. Малі підприємства виробляють 18,9% обсягів всієї реалізованої продукції і забезпечують зайнятість 30,2% найманих працівників в галузі [12, С. 183; 189]. Тому це один з секторів економіки, який потребує державної підтримки.

Головними причинами скрутного становища легкої промисловості, які, на думку фахівців, мають системний характер, є:

посилення негативного впливу фінансової кризи, внаслідок чого підприємствам був обмежений доступ до кредитування на поповнення обігових коштів для закупівлі сировини, допоміжних матеріалів та запасних частин;

посилення конкуренції на ринку у зв'язку з різким зростанням імпорту товарів легкої промисловості внаслідок дуже ліберальних умов вступу України до СОТ;

неефективна державна політика в сфері захисту галузі від несумлінної конкуренції з боку «тіньового» імпорту й контрафактної продукції;

недостатній досвід роботи вітчизняного бізнесу в умовах жорсткої конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, низький рівень маркетингу на підприємствах;

- технічна й технологічна відсталість легкої промисловості від зарубіжних країн, значний рівень зносу основних засобів, що виражається у високій матеріалоємності, енергоємності й трудомісткості виробництва;

- низький рівень інвестування галузі, що унеможливує оновлення морально і фізично застарілого устаткування і створення сучасної технологічної бази легкої промисловості, необхідної для розвитку і фінансової сталості підприємств;

відсутність на ринку вітчизняного обладнання для легкої промисловості, що відповідає сучасним стандартам за показниками

продуктивності, надійності, матеріало- і енергоємності, внаслідок розвалу відповідної галузі машинобудування;

нерозвиненість логістичної інфраструктури (дилерських мереж, дрібнооптових ринків, магазинів тощо);

низький рівень інноваційної діяльності галузі, наслідком чого є слабка конкурентоспроможність вітчизняних товарів, низька частка «ноу-хау» і інноваційної продукції в обсязі продажів на внутрішньому й світовому ринках;

зменшення обсягів вітчизняних ринків сировини (зокрема, льоново-локна, вовни тощо), а також втрата ринків сировини і збуту продукції в межах СНД;

дефіцит висококваліфікованих фахівців на більшості підприємств (досвідчених менеджерів, дизайнерів та кваліфікованих спеціалістів за всіма технологічними процесами тощо);

низький рівень якості вітчизняної продукції легкої промисловості;

нерозвиненість індустрії моди в Україні, відсутність вітчизняних брендів, внаслідок чого швейні виробництва зорієнтовані лише на виробництво, а не на кінцевого споживача;

значне збільшення собівартості продукції через стрімке зростання цін на сировину та енергоносії;

зниження купівельної спроможності населення через значне зменшення реальних доходів;

несприятливі інституціональні умови ведення бізнесу в Україні, що обумовлюють високий рівень трансакційних витрат (складне податкове адміністрування та технічне регулювання, високий рівень корупції тощо).

Таким чином, існуючі системні проблеми у галузі легкої промисловості обумовлені не тільки внутрішньогалузевими причинами, а й інституціональними перетвореннями і змінами, що відбуваються в національній економіці й у сфері законодавчої й зовнішньоекономічної політики країни, а також зі змінами у світовій економіці.

Слід відзначити, що питання необхідності підтримки легкої промисло-вості країни час від часу піднімається на державному рівні. Так, ще у 2006 році було ухвалено «Концепцію Державної програми розвитку легкої проми-словості на період до 2011 року» [7]. Але цю програму так і не було прийнято. Також ще й досі не розроблено стратегію розвитку цієї галузі.

Останнім часом держава робить нові спроби підтримати галузь. Так, новоприйнятий Податковий кодекс передбачає на протязі 10 років, починаючи з 1.01.2011 р. «звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від основної діяльності підприємств легкої промисловості

(група 17 - група 19 КВЕД ДК 009:2005), крім підприємств, які виробляють продукцію на даваль-ницькій сировині» [13]. Також у Верховній Раді зареєстровані законопроекти, спрямовані на збалансування імпортно-експортних потоків, регулювання надходжень секонд-хенду.

Але вирішення системних проблем легкої промисловості потребує не окремих заходів, а цілісної послідовної державної політики, що має базуватися на системній стратегії підтримки цієї галузі, яка передбачає гармонізацію державного регулювання у різних сферах управління: податковій, митній, фінансово-інвестиційній, інноваційній, інституціональних перетворень, міжнародних відносин тощо.

Крім того, у контексті виконання Україною міжнародних зобов'язань, впровадження механізмів стимулювання зростання виробництва у легкій промисловості мають бути узгодженими з практикою надання державної до-помоги у межах СОТ і ЄС.

Слід зазначити, що державні субсидії (зокрема, податкові пільги), що надаються окремим галузям, відносяться до так званих адресних пільг, і в цілому правилами СОТ не вітаються (хоча багато країн, особливо в умовах кризи, їх використовують). Практика застосування галузевих пільг у нашій країні показує їх крайню неефективність. Так, податкові субсидії (щодо по-датку на прибуток та земельного податку) надавалися в рамках економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу за період з 01.07.1999 р. до 01.01.2002 р. У 2000-2003 рр. було надано податкові пільги суднобудівній, літакобудівній, автомобілебудівній, космічній галузям та гір-ничо-металургійному комплексу майже на 1 млрд. грн. [14, С. 80], крім того, їм було скасовано та реструктурізовано податкову заборгованість, але всі ці заходи не дуже сприяли розвитку цих галузей тому, що умови надання державної підтримки не передбачали обов'язкової модернізації підприємств.

Індекси промислової продукції за 11 міс. 2011 року (див. Рис. 1) свідчать, що введення пільг для легкої промисловості в цілому не змінило ситуацію в галузі.

Для збільшення економічної ефективності державних програм підтримки розвитку легкої промисловості згідно із стандартами СОТ і ЄС «слід здійснити структурну переорієнтацію державної допомоги України від галузевих та цільових форм підтримки галузей промисловості до підтримки на горизонтальні цілі, спрямованої на підвищення загальної конкурентоспроможності вітчизняних виробників: розвиток інфраструктури, підтримку інноваційної та науково-дослідної діяльності виробників, стимулювання навчання та перекваліфікації робочої сили та управлінців, розвиток малого бізнесу, впровадження нових стандартів якості»[14, С. 77]

Висновки. Проведений аналіз сучасного стану легкої промисловості показує, що при наявності позитивних тенденцій у її розвитку й певному збереженому потенціалі, галузь дуже тяжко виходить із кризи. Це обумовлено рядом проблем, що носять системний характер, вирішення яких цілком залежить від державної політики підтримки галузі.

Тому змінити складну ситуацію, у якій опинилася легка промисловість, можливо тільки при наявності державної системної стратегії розвитку галузі і відповідних програм, які мають забезпечити перехід галузі на інноваційну модель розвитку, орієнтовану на підвищення її конкурентних переваг і збільшення випуску конкурентоспроможної продукції. При цьому при розробці стратегії особливу увагу необхідно приділити наступним найважливішим стратегічним напрямкам економічного й соціального розвитку легкої промисловості:

- захисту внутрішнього ринку від незаконного обігу товарів, стимулюванню експорту вітчизняної продукції, підвищенню конкурентного рівня легкої промисловості, інвестиційної, бюджетної й експортної привабливості;

- розробці ефективних механізмів стимулювання інвестиційної активності, залучення інноваційних фондів розвитку й іноземних інвестицій;

- стимулюванню технічного переозброєння підприємств, впроваджен-ня сучасних технологій для прискорення модернізації виробництва, формування умов для розвитку НДДКР у даній сфері, розвиток системи підготовки кадрів (як включеної в систему професійної освіти, так і корпоративних систем підвищення кваліфікації);

- поліпшенню забезпечення галузі матеріально-сировинними ресурса-ми;

- сприянню розвитку підприємництва в галузі шляхом вдосконалення інституціональних умов ведення бізнесу, зокрема малого і створення рівно-правних конкурентних умов для вітчизняних виробників;

- розробці механізмів поступового подолання залежності виробництва від роботи на давальницькій сировині і послідовного переходу до випуску продукції з використанням вітчизняних та місцевих сировинних ресурсів;

- сприянню розвитку інноваційних кластерів і підприємницьких мереж у галузі легкої промисловості;

- формуванню цивілізованого споживчого ринку й ринкової інфра-структури, розвиток міжрегіональної й міжгалузевої товаропровідної мережі, комерційних зв'язків із країнами ближнього й дальнього зарубіжжя;

- використанню механізмів державно-приватного партнерства в цілях залучення інвестицій в галузь, створення лізингових компаній з надання в оренду устаткування для підприємств легкої промисловості, венчурних фон-дів тощо;

- забезпеченню моніторингу ринків, надання консультативної, інформаційної та управлінської підтримки з питань експортної діяльності, кон'юнктури зовнішніх та внутрішніх ринків, якості продукції, рекламної діяльності, підвищення кваліфікації тощо.

Тільки шляхом реалізації такої стратегії, що охоплює весь спектр державного регулювання галузевих процесів як на стадії виробництва (фінансування, технологічна модернізація, забезпечення сировиною й кваліфікованими кадрами), так і на стадії споживання (захист внутрішнього ринку, стимулювання експорту, створення цивілізованого ринку споживчих товарів), а також поєднанням зусиль держави, бізнесу і науки у напрямку відродження галузі, можливе збереження і розвиток вітчизняної легкої промисловості за рахунок модернізації та технічного переозброєння підприємств, підвищення інвестиційної привабливості і соціальної значущості галузі, а також конкурентоспроможності її продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Література:

1. Гречан А.П. Теоретико-методологічні основи розвитку підприємств легкої промисловості на інноваційних засадах : [монографія] / А.П. Гречан. – К. : КНУТД, 2005. – 208 с.

2. Лабурцева О.І. Маркетинг і розвиток підприємництва в легкій промисловості України : [монографія] / О.І. Лабурцева. – К. : КНУТД, 2008. – 364 с.

3. Мазаракі А. Легка промисловість України : стан, проблеми експорту та імпорту товарів / А. Мазаракі, Т. Мельник, В. Ізовіт // Вісник Київського Національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 3. – С. 5-13.

4. Паливода О.М. Управління інноваційними перетвореннями на підприємствах легкої промисловості: проблеми та шляхи вирішення / О.М. Паливода // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9(75). – С. 101-109.

5. Царенко О. В. Конкурентні переваги легкої промисловості регіонів України : методологія формування, теорія та практика : [монографія] / О.В. Царенко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2009. – 504 с.

6. Промисловість України у 2007-2010 роках. Статистичний збірник / За ред. Л. М. Овденко. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 307 с.

7. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку легкої про-мисловості на період до 2011 року // Розпорядження Кабінету Міністрів України № 673-р від 27.12.2006 р.
8. Зовнішня торгівля України. Статистичний збірник. – К. : ДП «Інфо-рмаційно-аналітичне агентство», 2011. – 102 с.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2011. – 282 с.
10. Україна у цифрах у 2010 році Статистичний збірник / За ред. О.Г.Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2010. – 252 с.
11. Куций О. Под крылом государства. Стоит ли инициировать пере-смотр обязательств Украины перед ВТО с целью защиты нацпроизводителя [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://statuspress.com.ua/discussion/pod-krylom-gosudarstva.html>
12. Діяльність суб'єктів малого підприємництва. Статистичний збір-ник / За ред. І.М.Жук. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 204 с.
13. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – ст.112.
14. Державна допомога виробникам в Україні : реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / За ред. С. Касьянова. – К. : Нора-Друк, 2004. – 86 с.

Abstract

Nosova N.I., Sarajeva I.N.

Strategic Directions of State Support of Light Industry Development in Ukraine in the Conditions of International Trade Liberalization

In the article the basic economic indicators of light industry after the entry of Ukraine in WTO are analyzed, the most problematic factors for production of competitive goods by Ukrainian producers are investigated, and strategic directions of state support of development of this area in the conditions of international trade liberalization are formulated.